

7. Puzynina J. Transpozycja, mutacja, modyfikacja / J. Puzynina // Poradnyk jezykowy. – 1978. – № 5. – S. 193 – 199.

УДК 811.11-112: 81'367

Туришева О.О.
(Київ, Україна)

ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ РАМКОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ В НОРМАТИВНОМУ ПОЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається явище порушення рамкової конструкції. Шляхом вивчення особливостей його функціонування в текстах різних типів та мові носіїв визначається місце даного явища в нормативному полі сучасної німецької мови.

Ключові слова: порушення рамкової конструкції, зарамкова конструкція, дескриптивна норма, прескриптивна норма.

В статье рассматривается явление нарушения рамочной конструкции. Посредством изучения особенностей его функционирования в текстах разных типов и языке носителей определяется место данного явления в нормативном поле современного немецкого языка.

Ключевые слова: нарушение рамочной конструкции, зарамочная конструкция, дескриптивная норма, прескриптивная норма.

The article deals with the frame construction disruption. The features of its functioning in different kinds of text and in the language of the native speakers are analyzed and its place in a standard language is defined.

Key words: the frame construction disruption, extrapolation, prescriptive norm, descriptive norm.

Все нове, що зустрічається в мові не завжди можна віднести до розряду новоутворень, інколи це «добре забуте старе», що продовжує функціонувати в мові, але в дещо видозмінену вигляді: «... беззаперечним є те, що мова, еволюціонуючи, змінюється безперервно. Дослідження будь-якого елемента мови з точки зору його функціонування дозволяє виявити різні процеси, які можуть у решті решт привести до того, що дана мова стане абсолютно невідомою. Все в мові змінюється ... При цьому в носія мови ніколи не виникає відчуття, що та мова, якою він сам спілкується і якою говорять люди, що його оточують, перестає бути ідентичною сама собі» [1]. Це ж стосується і порушення рамкової конструкції – явища, що не є новим для німецької граматики, але в силу широкого розповсюдження та характеру зарамкових компонентів повертає до себе нову хвилю зацікавлення з боку науковців.

Отже, у статті розглядаються випадки порушення вербальної рамкової конструкції німецького речення. Метою роботи є через вивчення особливостей функціонування випадків ПРК у текстах різних типів та в мові носіїв визначити їх місце в нормативному

полі сучасної німецької мови. Загострення уваги дослідників на проблемі ПРК в плані різноаспектного вивчення даного явища (особливо у другій половині ХХ ст.) обґрунтовує актуальність даної проблеми. Загалом значна кількість робіт відомих лінгвістів була присвячена вивченню даного явища: В. Г. Адмоні 1962, 1966, 1973, П. Айзенберг 2004, Е. Бенеш 1968, П. Браун 1998, Г. Вейрліх 1993, Х. Вінкель 2006, Е. Драч 1963, Г. Еггерс 1983, У. Енгель 1971, Р. Раг 1979, Р. Фільпус 1994, Г. Цан 1991 та багато ін.

Під ПРК розуміємо «винесення одного чи кількох членів або частин речення за межі вербальної рамки» [2: 861]. Всі випадки ПРК поділяються на обов'язкові та факультативні [3: 217]. Перша група передбачає винесення за межі правої частини рамки підрядних речень, інфінітивних груп, однорідних членів, порівнянь, аппозицій, додаткових повідомлень, другої частини виразу, що складається з кількох частин та еліптично-симетричних частин речення [4: 294-295]. Для характеристики факультативних випадків ПРК, що відбувається під впливом структурних, комунікативних та стилістичних факторів [5: 195-199], у роботі було обрано поняття фразальних категорій, тобто всі зарамкові компоненти було виділено в чотири фрази (номінальні, ад'єктивні, прийменникові та адвербіальні фрази). Як виокремлювані компоненти розглядалися окремі фрази та фрази, поширені іншими фразами або підрядними реченнями.

З метою визначити місце ПРК у нормативному полі сучасної німецької мови, слід встановити його відповідність або невідповідність критеріям нормативності, завдяки яким визначається готовність того чи іншого мовного елемента до зміни його нормативного статусу і на які мають спиратися нормалізатори, щоб вносити зміни до дескриптивної або прескриптивної норми.

У статті в якості критеріїв нормативності розглядаються: стійкість (зустрічається в мові протягом тривалого часу), ступінь вживаності (зустрічається в мові більшості носіїв), оцінка носіями мови (дані мовні одиниці є правомірними та допустимими за певних умов та в певних контекстах або взагалі недопустимими), функціонування у друкованій пресі, радіо та телепередачах (мова йде про канали та видання, які є загальноновизнаними та соціально престижними) [6: 88-91]:

Як було зазначено вище, дане явище безперечно не є новим для німецької мови, натомість новим є ступінь його розповсюдження в мові та характер зарамкових компонентів. Його стійкість у німецькій мові підтверджена численними дослідженнями [7; 8; 9; 10]. Так, перші випадки винесення окремих компонентів речення за межі рамки спостерігаються ще в XVI ст. (підрядні речення, інфінітивні звороти, порівняння та ін.). Узагальнюючи результати власних досліджень, В. Г. Адмоні наполягає на визнанні факту, що абсолютного збереження рамкової побудови не існує на жодному етапі розвитку німецької літературної мови. При цьому він наголошує на тому, що правильність такого твердження підсилюється не лише кількісними даними проведених досліджень, а напряму залежить від морфологічної форми та синтаксичної функції в реченні тих елементів, які тяжіють до виокремлення, а також екстралінгвістичних факторів, що впливають на основні правила синтаксичної побудови речення [8: 152].

Для оцінки ступеня вживаності випадків ПРК факультативного типу, а також їх функціонування в друкованій пресі, було опрацьовано прозаїчні тексти художнього стилю, діалогічний мовний жанр газетно-публіцистичного стилю – інтерв'ю, а також

наукові статті як зразки власне наукового типу тексту. В результаті було встановлено, що не можна говорити про відмову від рамкового принципу побудови висловлювання, але і дотримання даного принципу не є обов'язковим. У першу чергу це стосується художнього (середній показник частотності складає 1,5 речення з ПРК на 1 сторінку тексту) та публіцистичного стилю (середній показник частотності складає 1 речення з ПРК на 1 сторінку тексту). При цьому всі види зарамкових компонентів повною мірою представлені лише в художніх текстах.

Загалом дослідження не підтвердило припущення про «розрихлення» структури німецького речення, оскільки вербально-предикативна рамка показала високий ступінь стійкості, вона продовжує своє існування в якості найяскравішого синтаксичного явища німецької мови. Особливо чітко це простежувалося в текстах наукових статей (1 речення з ПРК на кожні 27 сторінок тексту). Хоч і відсоток випадків з порушенням рамкового принципу оформлення висловлювання значно збільшився в порівнянні з попередніми дослідженнями подібного характеру.

Всі зарамкові конструкції були поділені за частотністю їх винесення за межі рамки на три групи. Так, відсоток фраз першої групи від загальної кількості випадків становить 69,9%, другої – 15,6%, третьої – 4,5% (при цьому 10% становлять «дуже поширені фрази» – фрази, поширені двома та більше компонентами). Було встановлено, що фрази другої та третьої групи відзначаються найпотужнішою дією у створенні стилістичного ефекту, а випадки ПРК, зарамкові компоненти яких належать до першої групи, мають потенційну можливість увійти до поля дескриптивної норми.

Для встановлення відповідності випадків ПРК критерію «оцінка носіями мови» було проведено опитування серед носіїв німецької мови віком від 18 до 58 років. Респонденти обиралися таким чином, аби вони територіально максимально широко представляли свою країну. Це дозволило уникнути територіального обмеження отриманих результатів. Усі обрані респонденти є людьми з вищою освітою або студентами, адже саме мову освіченої частини населення прийнято вважати надійним джерелом нормативних явищ. Достовірність та об'єктивність одержаних результатів опитування, крім належним чином складеної анкети, забезпечує також її анонімний характер і незнання респондентами мети дослідження.

72 респондентам було запропоновано дати оцінку 16 реченням, які містять зарамкові компоненти факультативного типу першої, другої та третьої груп. Шкала оцінювання представлена від 1 бала (позитивна оцінка) до 3 балів (негативна оцінка). Оцінки в 1 та 3 бали відповідають протиставленню нормативне явище–ненормативне явище. Оцінка в 2 бали свідчить про коливання норми, про можливість її зміни. Висувається припущення, що оцінку в 2 бали явище ПРК отримає в тому випадку, коли мовець вважатиме той чи інший приклад вживання даного явища допустимим (за певних умов, у певних контекстах) та правильним, але не відносить його до кодифікованої норми. У випадку даного дослідження позитивним результатом вважатиметься оцінка 1 бал та 2 бали, негативним – 3 бали.

Проведене анкетування дозволило виявити, що некодифікований варіант побудови речення (в даному випадку – використання зарамкових конструкцій), довгі роки перебуваючи на периферії мовного («ненормативного») вживання, значно розширив межі свого функціонування. Поширення зарамкових конструкцій в публіцистиці та художній літературі сприяло їх розповсюдженню всередині мовного колективу. Загалом оцінку даних

конструкцій мовцями можна охарактеризувати як *позитивну*: показник позитивної оцінки є абсолютним (73,4%: загальна кількість оцінок «1 бал» становить 399 (34,6%), «2 бали» – 447 (38,8%)), таким чином значно перевищуючи негативний (загальна кількість оцінок «3 бали» становить 306 – 26,6%).

При цьому було встановлено, що вживання зарамкових конструкцій не залежить від статевої належності людини та її фаху, адже кількість позитивних та негативних оцінок даних конструкцій серед чоловіків та жінок, а також гуманітаріїв та негуманітаріїв відрізняється несуттєво. Натомість значний вплив на нормативну оцінку явища ПРК спричинила вікова диференціація респондентів; переважна більшість представників молодшого та середнього покоління, на відміну осіб віком старше 40 років, зараховують факультативні випадки ПРК до розряду нормативних явищ сучасної німецької мови.

Слід зазначити, що нами не заперечувався статус рамкової конструкції як найбільш суттєвого елемента, масової та стійкої ознаки німецького синтаксису. Факт широкого розповсюдження рамкової конструкції в німецькій мові, її функціонування як граматичної норми та її репрезентативність у текстах різних типів робить її типологічно значимою характеристикою німецької мови. Але ми припускаємо, що навіть настільки «суворий» та безапеляційний факт її існування може бути дещо видозмінений під дією певних екстралінгвістичних факторів (мова йде, в першу чергу, про задоволення потреб мовців у широкому розумінні та протиріччя, що виникають між цими потребами та ресурсами мови на певному етапі її існування, дія принципу мовної економії тощо).

Перевіривши всі випадки ПРК на відповідність критеріям нормативності, можна стверджувати, що *ті випадки ПРК, зарамкові компоненти яких належать до першої групи факультативного типу ПРК, увійшли до поля дескриптивної норми сучасної німецької мови*. Тоді як зарамкові компоненти другої та третьої групи, контрастуючи з випадками збереження рамки, зберігають статус узуальних явищ, що поки перебувають на периферії нормативного поля, натомість виконують у мові важливі функції – стилістичну та комунікативно-прагматичну.

Всі вищеназвані факти дають право говорити про зростання частотності зарамкових конструкцій та охарактеризувати тенденцію до ПРК як *позитивну* не лише в публіцистиці, а й у художній літературі, в якій найбільш поширеним є застосування ПРК. Та чи стане художній стиль причиною подальшого розповсюдження синтаксичних змін на інші функціональні стилі, залежить від їх подальшої взаємодії та багатьох екстралінгвістичних факторів, які, в першу чергу, пов'язані з соціальними перетвореннями в суспільстві.

Дуже важко точно спрогнозувати подальшу долю рамкової конструкції: чи буде вона збережена як один із основних принципів структурної організації речення, чи буде витіснитися іншими синтаксичними структурами в результаті збільшення випадків її порушення та чи стануть випадки зламу рамкової конструкції однією з причин «розщеплення» структури німецького речення і, як результат, переходу від «напруженого» принципу структурної організації синтаксичних одиниць до «ненапруженого». Це створює передумови для проведення подальших досліджень в аспекті вивчення особливостей функціонування ПРК на базі інших типів текстів, зокрема в розмовній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартине А. Основы общей лингвистики [Электронный ресурс]/ А. Мартине // Новое в лингвистике. – Выпуск 3. – 1963. – Режим доступа до збірника: <http://www.classes.ru/grammar/150.new-in-linguistics-3/source/worddocuments/iii.htm>
2. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 6., neu bearbeitete Auflage. Duden Band 4./ Bearbeitet von P. Eisenberg, H. Gelhaus, H. Henne, H. Sitta, H. Wellmann. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1998. – 912 S.
3. Rath R. Trennbare Verben und Ausklammerung. Zur Syntax der deutschen Sprache der Gegenwart / Rainer Rath // Wirkendes Wort, 15. – Н.4. – 1965. – S. 217-232.
4. Beneš E. Die Ausklammerung im Deutschen als grammatische Norm und als stilistischer Effekt / Eduard Beneš // Muttersprache. – Mannheim: 1968. – Heft 10. – S. 289-298.
5. Hoberg U. Die Wortstellung in der geschriebenen deutschen Gegenwartssprache / Ursula Hoberg // Heutiges Deutsch, Reihe I, 10; Linguistische Grundlagen, Forschungen des Instituts für deutsche Sprache. – München: Hueber, 1981. – 256 S.
6. Селина И.А. Соотношение прескриптивной и дескриптивной норм в синтаксисе современной французской речи: на примере конструкции дополнение-подлежащее-сказуемое: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05/ Селина Ирина Анатольевна. – Н. Новгород, 2003. – 156 с.
7. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка/ Владимир Григорьевич Адмони. – М.: Высшая школа, 1963. – 335 с.
8. Адмони В.Г. Развитие структуры предложения в период формирования немецкого национального языка/ Владимир Григорьевич Адмони; Институт языкознания АН СССР. – Л.: Наука, 1966. – 214 с.
9. Drach E. Grundgedanken der deutschen Satzlehre. 4. unveränderte Auflage / Erich Drach. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – 99 S.
10. Polenz von P. Geschichte der deutschen Sprache. 9., überarb. Auflage / Peter Polenz von. – Berlin, New York : de Gruyter, 1978. – 226 S.